

УДК 351.746.2:159.923.3:342.98-35.08

І.О. Шинкаренко

**ПСИХОЛОГО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ
ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНОГО
ПРАЦІВНИКА ОВС ЩОДО МОНІТОРИНГУ
ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ**

Стаття присвячена особливостям психологічного забезпечення здійснення оперативно-розшукового моніторингу. Висвітлюється роль юридичної та оперативно-розшукової психології для успішного виконання завдань ОРД оперативними працівниками ОВС.

Ключеві слова: *оперативно-розшуковий моніторинг, оперативний працівник, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукова психологія.*

Статья посвящена особенностям психологического обеспечения оперативно-розыскного мониторинга. Освещается роль юридической и оперативно-розыскной психологии для успешного выполнения задач ОРД оперативными работниками ОВД.

Ключевые слова: *оперативно-розыскной мониторинг, оперативный работник, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскная психология.*

The article is devoted to the peculiarities of psychological provision of operational detection monitoring. The role of legal and operational detection psychology for successful fulfillment of operational detection activities by militia officers is also covered in the article.

Key words: *operational detection monitoring, operating officer, operational detection activities, operational detection psychology.*

Сьогодні однією з важливіших умов ефективної діяльності правоохоронних органів по нейтралізації впливу злочинності на суспільство є глибокий та всебічний аналіз обстановки в державі на підставі постійного моніторингу середі функціонування правоохоронних органів. Без такого аналізу неможливо досягти позитивних результатів у сфері протидії злочинності.

При здійсненні такого моніторингу важелем ефективності є психологічне забезпечення діяльності оперативного працівника та врахування психолого-соціальних чинників ускладнення оперативної обстановки.

Ми підтримуємо думку, що чинником ефективності моніторингу оперативної обстановки можливо є психологічні основи підбору, роботи з джерелами – особами під час здійснення заходів з моніторингу оперативної обстановки та психологічні критерії до особистості оперативного працівника, що приймає участь у оперативно-розшуковому моніторингу.

Час висуває складні завдання перед суспільством в цілому і перед правоохоронними органами зокрема. Окреслені в законах України "Про міліцію", "Про службу безпеки України", "Про оперативно-розшукову діяльність" та ще понад 20 законодавчих актах завдання боротьби із злочинністю вимагають рішучого позбавлення від поглядів, що стали тривіальними, на питання підготовки співробітників органів внутрішніх справ в області інтелектуально-правової, службової підготовки. Це потребує приділяти більш уваги морально-психологічній підготовці до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [1-4].

Першочерговим є розробка методик підготовки співробітників органів внутрішніх справ, особливо тих підрозділів, виконання обов'язків яких пов'язане з підвищеним ступенем небезпеки, тобто професійним ризиком.

Проблеми визначення вимог до особистості поліцейського, її психологічних характеристик завжди були в полі зору поліцейської науки. В той же час у психології працівники ОВС розглядалися як єдиний об'єкт дослідження, але тільки в кримінальній міліції України існує понад десять оперативних підрозділів, а в них різні спеціалізації оперативних працівників. У залежності від завдань, що виконують оперативні працівники, існують особливі вимоги до їх психо-професійних характеристик.

Вислів ще у 1922 році шефа поліції м. Берклі (США) Августа Воллмера про те, що поліцейський повинен мати мудрість Соломона, мужність Давида, силу Самсона, доброту Доброго Самаритянина, стратегію Олександра, віру Даніель, дипломатію Лінкольна, і, нарешті, глибокі знання із кожної галузі природних, біологічних і суспільних наук, є й на сьогодні актуальним. У той же час, зазначені властивості, на наш погляд, не відображають всю характеристику особистості поліцейського (міліціонера).

Залежно від підрозділу, завдання, що виконують оперативні працівники, змінюються. Аналіз наукової літератури та законодавчих актів свідчить, що завданнями, які вирішують оперативні працівники під час моніторингу оперативної обстановки є:

- 1) виявлення за допомогою оперативно-розшукових заходів, гласних та негласних джерел оперативної інформації злочинів, встановлення осіб, які їх підготовлюють, скоюють або скоїли, а також інших фізичних об'єктів, що впливають на стан оперативної обстановки;
- 2) аналіз та прогнозування тенденцій оперативної обстановки з метою вирішення завдань протидії злочинності, забезпечення національної безпеки [5, с. 408-460].

Вирішення означених завдань здійснюється під час:

- аналітичної розвідки;
- індивідуального та групового пошуку;
- зондажу з використанням можливостей конфідентів.

Процес оперативно-розшукового моніторингу складається з фаз, які змінюють одна одну:

1. Збір загальної інформації про середовище функціонування.

2. Виявлення інформації про кримінологічну обстановку та об'єкти оперативної уваги (системи функціонування інфраструктури, організації діяльності, ієрархії, лідерів, корумпованих зв'язків злочинних організацій).

3. Пошук інформації про об'єкти оперативної уваги в кримінально-активному та криміногенному середовищі з метою виявлення тенденцій розвитку злочинності.

4. Пошук оперативно-розшукової інформації щодо конкретних злочинів і злочинців.

5. Збір та оцінка інформації про сили та засоби правоохоронних органів.

6. Аналіз результативності протидії злочинності.

7. Вивчення громадської думки про стан середі функціонування, криміногенної ситуації, результативність діяльності правоохоронних органів.

8. Оцінка стану оперативної обстановки.

9. Прогнозування розвитку та тенденцій оперативної обстановки

У залежності від кола завдань та компетенції, оперативні працівники поділяються на тих, що:

- здійснюють ОРД у повному обсязі;
- здійснюють окремі оперативно-розшукові заходи [6, С. 9].

Розглядаючи оперативно-розшуковий моніторинг як комплекс розвідувальних і пошукових заходів, здійснюваних спеціально уповноваженими на те особами, переважно негласними засобами і методами з метою визначення тенденцій та чинників оперативної обстановки, можемо дійти висновку про те, що на рівні з організаційним, технічним, фінансовим забезпеченням даної системи, існує і психологічне забезпечення здійснення оперативно-розшукового моніторингу. Воно є однією зі складових систем її забезпечення (підсистемою) і безпосередньо впливає на ефективність діяльності всієї системи моніторингу. Значимість її обумовлена ще і тим, що фахова діяльність суб'єктів оперативно-розшукового моніторингу здійснюється в системі

"суб'єкт - система особливих відношень (у тому числі і конфіденційні відношення) - об'єкт - правові відношення" і належить до професій типу "людина-людина". Забезпечити функціонування підсистеми психологічного забезпечення працівників оперативно-розшукового моніторингу, на наш погляд, повинні спеціалісти-психологи (вчені, оперативні психологи практичних підрозділів, спеціалісти науково-дослідних лабораторій і центрів) МВС України.

На сьогодні в науковій галузі розробка вимог до особистості та психологічних основ діяльності оперативних працівників фактично займається юридична психологія [7] та нова виокремлена галузь - оперативно-розшукова психологія [8].

У той же час аналіз діяльності оперативних підрозділів ОВС свідчить про недостатню професійну підготовку особового складу до виконання завдань оперативно-розшукового моніторингу. Такої думки дотримується понад 50% опитаних оперативних працівників кримінальної міліції.

У зарубіжній літературі розроблені вимоги до працівників поліції, які здійснюють негласні заходи:

- бажання виконувати даний різновид поліцейської роботи, пов'язаний з інтрузивними методами;
- висока кваліфікація в області збереження конфіденційності;
- спостережливість і уміння запам'ятати інформацію;
- фізична витривалість;
- знання психології кримінального елементу їх середовища;
- зовнішність, адекватна тому середовищу, в якому виконується завдання (колір шкіри, національність);
- здатність грати змодельовану роль;
- уміння використовувати спеціальні технічні засоби;
- бути вільним від проблем, що є психологічним бар'єром при виконанні завдання і ін. [9].

На сьогодні у оперативно-розшуковій науці та юридичній психології всі вимоги до особистості оперативного працівника можливо поділити на загальні, спеціальні та специфічні [10]. Перший вид вимог містить у собі загальні для всіх співробітників органів внутрішніх справ якості. Спеціальні та специфічні вимоги визначають особливості особи співробітників оперативних підрозділів. При цьому, спеціальні якості притаманні всім оперативним працівникам, а специфічні - окремим їх категоріям. У нашому випадку оперативним працівникам під час здійснення оперативно-розшукового моніторингу.

Деякі дослідники основними виділяли вольові якості оперативного працівника - дисциплінованість, цілеспрямованість, активність, рішучість, стійкість, сам оволодіння. Інша група якості пов'язані з вирішенням завдань мислення

- а) добре розвинуті здібності зорових та слухових сприйняття;
- б) добру спостережливість;
- в) добру пам'ять та розвинуте мислення;
- г) знахідливість, вміння швидко і точно орієнтуватися у наявній обстановці.

Ми згодні з думкою, що оперативні працівники повинні мати здібності виявлення зі звичайних фактів, подій, об'єктів ті, що ускладнюють оперативну обстановку.

Враховуючи таке положення, на перший план виступає розробка критеріїв оцінки особистих якостей кандидатів, яких приймають на роботу до оперативних підрозділів міліції. Такі критерії можуть стати основою методики відбору кадрів. Ми згодні з думкою про необхідність розробки переліку професійно-психологічної характеристики особистості оперативного працівника міліції [8].

З метою визначення якостей, які повинен мати працівник оперативного підрозділу ОВС, нами було опитано 75 оперативних працівників зі стажем роботи від одного до п'ятнадцяти років. Серед респондентів були начальники оперативних підрозділів (22,2%), старші оперуповноважені (20,5%), оперуповноважені (57,3%). У процесі дослідження було з'ясовано, що респонденти вважають необхідними якостями оперативних працівників для здійснення ефективного оперативно-розшукового моніторингу: пильність, вміння орієнтуватися в складній обстановці, володіти знаннями отримання вербальної та невербальної інформації, аналітичним складом розуму. Опитування дозволило проранжувати необхідні якості працівників оперативних підрозділів ОВС:

- 1) вміння вести конспіративну роботу, не привертаючи до себе уваги оточуючих (78,1%);
- 2) вміння орієнтуватися у складній обстановці (73,8%);
- 3) пильність (68%);
- 4) вміння попередити дії криміногенного контингенту (66,7%);
- 5) здатність чітко викладати думки (59,8%);
- 6) комунікабельність (56,8%);
- 7) спостережливість (47,9%);
- 8) ініціативність (40%);
- 9) вміння передбачати дії осіб, що становлять оперативний інтерес (36%);

- 10) рішучість (33,3%);
- 11) самостійність (33,3%);
- 12) самовладання (31%);
- 13) емоційна урівноваженість (29,1%);
- 14) самостійність (28,3%).

Як бачимо, основними професійно-психологічними якостями оперативних працівників є: вміння вести конспіративну роботу, не привертаючи до себе увагу оточуючих; вміння орієнтуватися у складній обстановці; пильність; вміння попередити дії криміногенного контингенту; здатність чітко викладати думки; комунікабельність; спостережливість.

Означені якості визначаються, насамперед, особливостями професійної діяльності працівників оперативних підрозділів, яка умовно поділяється на такі складові:

- *міжособистісна комунікація* – опитування осіб, які володіють інформацією про особливості, ста обстановки, робота з конфіденційними та іншими інформаційними джерелами (така робота в середньому займає приблизно 40% робочого часу оперативного працівника);

- *оперативно-розшукові заходи* – пошук інформації, що становить оперативний інтерес та свідчить про стан та чинники оперативної обстановки (займають близько 35% робочого часу);

- *робота з документами* – ознайомлення з аналітичними матеріалами щодо стану протидії злочинності, оперативно-розшукових справ, оформлення документів (займає орієнтовно 25% робочого часу).

Висновки. Підводячи підсумки, можемо констатувати, що виконання оперуповноваженим функцій оперативно-розшукового моніторингу вимагає наявності таких основних психологічних якостей, властивостей та вмінь:

- спроможність вирішувати професійні завдання в у постійно змінюваних ситуаціях;

- психологічна готовність до вирішення завдань протидії злочинній діяльності;

- спроможність до інтенсивної міжособистісної комунікації;

- постійна інтелектуальна активність (аналіз інформації, що безперервно змінюється, утримання в пам'яті великої кількості фактів, прийняття рішення в умовах дефіциту часу);

- мовна кмітливість, вміння швидко і зрозуміло пояснити критичну ситуацію іншому, приховуючи при цьому дійсні наміри;

- високий рівень персональної активності й схильності до розумного ризику.

Використана література:

1. "Про оперативно-розшукову діяльність": Закон України // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303."
2. Про Службу безпеки України": Закон України // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 27. - Ст. 383.
3. "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю": Закон України // Відомості Верховної Ради, 1993. - № 35. - Ст. 358.
4. "Про розвідувальні органи України": Закон України // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 19. - Ст. 94.
5. Сборник международно-правовых документов и национальных нормативных актов по вопросам оперативно-розыскной деятельности / Сост. В.В. Бачила. - Мн.: ООО "ИПА" "Регистр", 2001. - 488 с.
6. Вишня В.Б. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ: [навч посібник. - 2-е вид., доп і перероб.] / В.Б.Вишня, В.М. Рудик, І.Р. Шинкаренко, За ред. канд. юрид. наук, доц. І.Р. Шинкаренка. - Д.: ЮА МВС, 2005. - 196 с.
7. Коновалова В.Е. Правовая психология: [учеб. пособие] / В.Е Коновалова. - Харьков: Основа, 1990. - 199 с.
8. Концепція психології оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ / Я.Ю. Кондратьев, Б.І. Бараненко, О.С. Звонков. - К.: РВВ МВС України, 2001. - 30 с.
9. Сурков К.В. Принципы полицейской разведки: Учебное пособие. СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт МВД России, 1995.
10. Дубова І.О. Психологічні особливості професійного спілкування працівників міліції в екстремальних умовах: Автореф. дис. ... канд-та психологічних наук: 19.00.06. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. - 19 с.

УДК 351.746.2:343.137.5

В.О. Черков

**ОСОБИ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ПОВНОЛІТТЯ
ЯК БЕЗПОСЕРЕДНІ ОБ'ЄКТИ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ВПЛИВУ**

У статті розглядаються питання, пов'язані з класифікацією за віковим критерієм осіб, які не досягли повноліття як безпосередніх об'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: діти, оперативно-розшукова діяльність, кримінальна відповідальність.